

Утемељујући је пре свега као критику филозофскоправног синтетизма и општенаучне методологије, Врачар је са енциклопедијским размерама знања о праву и држави, о јуриспруденцији уопште, учинио највише за интегрисање тих знања у виду државноправне науке. Тиме је и сам појам структуралности у називу ове студије – кроз иманентна својства интегрализма (државе и права) али и разграничења од опште теорије права и социологије права као наука – испољио своје констелацијске релације према крајњим детерминантама.

Милан Ђорђевић

Коста Чавошки:

Хаџ њрошив њравде

(Центар за српске студије, Београд, 1996, 48 стр.)

Оснивање тзв. „Међународног суда за суђење лицима одговорним за тешке повреде међународног хуманитарног права на територији некадашње Југославије од 1. јануара 1991. године“ не изазива толико пажњу само по себи – пошто се већ више деценија ради на оснивању сталног међународног кривичног суда) – колико због чињенице да треба да делује у условима државне и политичке кризе која је у Југославији добила драматичне и рушилачке размере као ни у једној држави у Европи. Отуда је разумљиво да о томе пишу позвани и непозвани, стручњаци и они који сматрају да су то, па су и њихови производи неједнаког квалитета. Различити ставови се подразумевају, утолико више уколико се удаљавамо од егзактне науке и приближавамо политици која подразумева разлике и без њих је немогућа. Због тога су посебно занимљиви радови засновани на комбинацији политичких и стручних размишљања јер њих могу писати само стручњаци којима ни политика није страна. У ред таквих спада и професор Коста Чавошки, несумњиво један од најистакнутијих истраживача средње генерације, чија радозналост далеко превазилази оквире ужег подручја којим се стручно бави.

Овој књижици био је повод случај којим је, стицајем околности, суд у Хагу почео свој рад. А тај случај је од свог почетка до трагичног краја по много чему неуобичајен у кривичном поступку, нарочито по кршењу прописа. Суд у Хагу је добио туженог кога није тражио, ухапшеног без налога, да би касније против њега био покренут поступак, прво у Сарајеву а потом у Хагу. Две власти су погрешиле, делимично исто а делимично различито. Штета је што је професор Чавошки брзо прешао преко тога да би закључио да је Хашки суд, на предлог тужиоца, морао формално да тражи

да му се уступи надлежност за гоњење и суђење. То је тачно, али није било времена ни за формални захтев јер је поступак у Хагу покренут само дан касније. Грешка тужиоца је што је брзоплето покренуо поступак, пре него што је у Сарајеву утврђено било шта што би указивало на постојање кривичних дела из његове надлежности. А када се обрне ред потеза, све мора да иде наопако. Ако се не поштују ни сопствена правила поступка, није за чуђење што неко прво буде осумњичен, а после проглашен за сведока који се стражарно приводи иако није претходно позван. Професор Чавошки с правом то критикује али пропушта да каже да ли се и када ухапшено лице може позвати као сведок. У случају који разматра, а и у раду суда уопште, хапшење и саслушавање, по свему изгледа, пре има за циљ припремање оптужнице против одсутних, посебно оних на највишим положајима. То потврђује враћање у Сарајево једног оптуженог када није хтео да оптужи своје старешине. Зато се с правом поставља питање веродостојности сведочења које сведоку треба да донесе неку корист, а то је стари шири проблем који важи и за сведоке на слободи, који могу да терете друге да би себе спасли од одговорности. А када почне кршење права, онда га је тешко зауставити, просто му се не види крај чак ни када доводи до апсурда.

Један такав апсурд представља проглашавање ратним заробљеницима лица лишених слободе после престанка непријатељства. Нажалост, и то је постало могуће у суровој босанско-херцеговачкој збиљи. Бивши хашки затвореник је *размеђен* као ратни заробљеник иако је ухапшен после потписивања Дејтонског уговора па се на њега не може односити одредба члана IX Анекса 1-А који предвиђа ослобађање и размену ратника и цивила заробљених у сукобу. Уместо да констатује ту чињеницу, К. Чавошки закључује: „А то само значи да је по званичном престанку рата... као *швил* киднапован да би се прибавили *шаоци* и, под видом размене, изнудило пуштање на слободу неколицине... који су били заробљени у борби док је рат још трајао“ (стр. 25). Узимање талаца, само по себи ратни злочин, у овом случају је потпуно излишно јер није потребно изнуђивати оно што је уговором изричито предвиђено као неспорна обавеза. Критику пре заслужују заинтересоване стране које су се политички договориле о размени, изједначујући сва лица без обзира када су лишена слободе, а највећој критици подлеже поменута одредба Анекса која чак има наслов: „Размена заробљеника“ иако је уобичајено да се заробљеници без икаквих услова пуштају а не размењују. Као оправдање не може да служи ни то што су борци и цивили изједначени под истим називом „заробљеници“. Можда се због тога у тексту говори о ослобађању и размени. То је сувишно и само је изазвало забуну. Довољно је било предвидети ослобађање свих лица, а то значи и цивила кад

су већ изједначени с борцима, а никако „размену“. У сваком случају, хапшење, на било који начин, двојице високих официра после закљученог Дејтонског уговора не може се никако доводити у било какву везу с њим, нити са извршењем било које његове одредбе, као ни са правилима међународног права.

Сва кршења правила међународног права писац изводи из начина на који је суд основан и из правила која треба да примењује. Та веза у овом случају може да постоји, али са општег правног становишта то апсолутно не мора да буде. Форма и суштина не морају да буду једнако сагласне праву (или да буду противправне) иако често то јесу. Ствар је у томе шта је важније. Кад је у питању доношење важног акта или оснивање неке установе, сва правила поступка се морају строго поштовати, јер се само у ваљаном поступку могу утврдити правни основ и оправданост доношења одлуке. За тзв. Хашки трибунал то је основно питање, а не да ли су његове одлуке добре или лоше.

Том питању Коста Чавошки посвећује други део своје књиге који је, по нашем мишљењу, требало да буде први, утолико пре ако прихватимо логику да од начина настанка зависи деловање. Исправно се примењује да се у резолуцији Савета безбедности (бр. 808, од 22. фебруара 1993), у којој је изражена начелна одлука да се образује међународни кривични суд, не помиње правни основ. То је морао да примети генерални секретар Уједињених нација, који је подсетио на уобичајени поступак за стварање међународних тела у недостатку правног основа у претходно усвојеном документу. Нажалост, он се ту није зауставио већ је рекао да би, због хитности и ефикасности, суд требало да буде основан резолуцијом Савета безбедности на основу овлашћења из Главе VII Повеље (т. 22–24 Извештаја од 3. маја 1993) и члана 29 Повеље УН (т. 27–28). Тиме је генерални секретар у извештају навео оно што су неки чланови Савета безбедности очекивали или тражили. Из тога проистиче њихова заједничка одговорност за тумачење овлашћења Савета безбедности по којима предузимање мера потребних за очување или воспостављање међународног мира и безбедности значи и оснивање судова или других установа (стр. 27) који треба да делују не за време оружаних сукоба него после њих. То важи и за оснивање суда као помоћног органа Савета безбедности (т. 27–28 Извештаја). Чини се да одговорност генералног секретара може да буде нешто већа бар за стручни део извештаја у коме, као врсни познавалац међународног права, није смео да подлегне ничијем притиску. Ако то не може да правда генералног секретара, не треба му приписивати то да му се „омакла тврдња“ да, поверавањем суду да суди за озбиљне повреде међународног хуманитарног права, Савет безбедности не би стварао или прописивао то право (стр. 28). Није у питању никаква омашка, а не би се могла при-

хватити ни тврдња да је, оснивањем суда, Савет безбедности сус-
џендовао примену Женевских протокола и Конвенције о геноциду
 који предвиђају надлежност националних судова (стр. 28–29). Не
 може бити речи ни о суспензији одредаба о надлежности (што
 потврђује установљење првенствене надлежности Хашког суда), а
 поготово не материјалноправних одредаба. Када би то био случај,
 суд у Хагу би био надлежан да суди само на основу обичајног права.

Ни давање овлашћења суду да прописује свој пословник није
 противно међународном праву јер то овлашћење има и Међуна-
 родни суд правде (члан 30 Статута), као што га уопште имају
 органи и тела како у унутрашњем тако и у међународном праву.
 Може се само поставити питање шта све пословник сме да обух-
 вати и да ли се њиме не задире у нека питања материјалног права,
 односно да ли је требало да та питања нађу место у статуту. Није
 у питању материјално међународно кривично право, нити надлеж-
 ност суда, која може да буде ужа или шира, већ правни основ и
 начин оснивања. То је једино важно. Остало нема значаја са ста-
 новишта међународног права, ако се тако ствар посматра, а не
 видимо како би другачије могло. Зато се чини сувишним свако
 разматрање пословника, овлашћење суда и тужиоца и других пи-
 тања која су и у нашој правној литератури одавно размотрена на
 општи начин, без икаквих политичких и других оптерећења.¹ Са-
 свим је друга ствар што се у посебним околностима, за посебан
 случај, на силу праве и посебна правила која се и самим судијама
 не свиђају. Критичко разматрање многих нелогичности, коме пи-
 сац прибегава с много логике и луцидности, имало би смисла само
 у случају једног озбиљног суда основаног по важећим правним
 правилима. Хашки суд то ни по чему није јер његова сврха није
 кажњавање учинилаца кривичних дела већ нешто сасвим друго,
 нешто што је ван права, а у сфери политике.

Суд је средство за остваривање политике као год и Савет
 безбедности. Разлика међу њима је у томе што деловање Савета
 безбедности има правни основ у Повељи. Друга је ствар одступање
 од довољно јасних правила у току последње деценије у ирачко-
 иранском и ирачко-кувајтском сукобу, а надасве у југословенској
 кризи чији је најгротескнији чин управо остварење *ad hoc* суда.
 Његов политички карактер се огледа већ у томе што је његово
 оснивање објашњено као једна од мера Савета безбедности за
 одржавање међународног мира и безбедности. То показују и пра-
 вила по којима изнуђени исказ сведока не може бити коришћен
 против њега. Коста Чавошки с правом на њих указује, али их
 разводњава претпоставком о оптужби против саучесника који не
 знају да су оптужени (стр. 44). Међутим, не ради се о оптуженима

1 Нарочито В. Васиљевић, *Међународни кривични суд*, Београд, 1968.

истог ранга већ о изнуђивању доказа за оптужбе против претпостављених. За такву „услугу“ сведок који „сарађује“ са судом може бити награђен ослобађањем од одговорности па макар био крив. Важно је оптужити највише руководиоце а не казнити извршиоце. За разлику од Савета безбедности, оснивање суда па тиме и његово деловање нема ваљан правни основ у правилима међународног права. Оно има основ само у политичкој вољи његових творца. То је сасвим довољно за сваку озбиљнију расправу о овој теми. Књижица Косте Чавошког то говори више посредно иако је правни теоретичар његовог калибра могао да учини другачије, много непосредније и теоријски убедљивије.

Момир Милојевић

Владета Станковић:

Право привредног система

(Правни факултет, Београд, 1995, 290 стр.)

Тешко је и претпоставити, а камоли са сигурношћу прогнозирати, све форме практичне, институционалне и нормативне нарави, које се појављују (као намера или нехат, нежељене последице или чак као изненађења) у економском и привредноправном животу земаља у *транзицији*. Под овим појмом данас се подразумева чак и оно што се доскора није могло ни замислити. Криминализација друштва, показало се још једном, најдиректнија је последица неуређености економског система и правне недограђености привредног живота, посебно у околностима *аномије система*, како би социолози означили прелазно, нерегулисано стање (или непостојање) друштвених и моралних норми, у коме су једна друштвена начела у неповрат отишла, а друга још нису настала, нити има изгледа да се ускоро укорене и поправе услове и смисао живота највећег дела овдашње популације. Прихвативши се посла утврђивања и анализе такве привредноправне стварности, Владета Станковић, редовни професор београдског Правног факултета (на којем се иначе примарно и изворно проучава наш правни систем, па и онај изузетно важан његов део који се односи на привредни живот), зашао је, међу првима и веома компетентно, у ово подручје великих искушења и непознаница.

Да ли у овдашњем привредном животу и свеколикој, противречној економској стварности уопште има неког *система*, посебно у правном смислу, и да ли у домаћем правном поретку има иоле чврстих темеља, претпоставки и подстицаја за економски развој и стабилност засновану на тржишној привреди? Одговори на ова